

BUBREZI KAO JEZGRA LJUDSKE NARAVI NOVI PRISTUP INTERPRETIRANJU BUBREGA U BIBLIJI

Dubravko TURALIJA

Univerzitet u Sarajevu – Katolički bogoslovni fakultet
Josipa Stadlera 5, BiH – 71 000 Sarajevo
dubravkoturalija@hotmail.it

Sažetak

Hebrejska riječ *כִּלְיָה* (*kiljâ*) bila bi tvorenica od istojezičnoga glagola *כלה* (*klh*), u značenju »dovršiti, upotpuniti«, tj. »učiniti cjelovitim«. Imenica se, kroz povijest, razvijala od one fiziološke do tipično duhovne percepcije. Primitivno-materijalna percepcija riječi *כִּלְיָה* (*kiljâ*) vezana je isključivo uz zreo anatomske organ pa samim time i zrelo dob bilo čovjeka bilo životinje, dok se ona duhovna odnosi na čovjekovu sazrelost, upotpunjenu i oblikovanu jezgru, srž ili narav, tj. prirodu. Dakle, etimološki bi riječ *כִּלְיָה* (*kiljâ*), osim svoga primitivnoga fiziološkog značenja »doseći zrelost« ili »odrasti«, u Bibliji imala i ono duhovno-teološko značenje »formirati narav«, »izgraditi svoju prirodu«, koja, sa svim svojim karakteristikama, izražava ključno obilježje osobnosti. Zbog toga je hebrejska riječ za bubreg u cijeloj Bibliji redovito u pluralu jer upućuje na binalni objekt, sastavljen od više izrazitih crta koje ga nužno karakteriziraju. Jahve preko bubrega spoznaje čovjekovu narav. Najčešći glagol koji se koristi u njihovu testiranju je *בָּחַן* (*bħn*), a iznači »ispitati, provjeriti, proniknuti, spoznati«. Jahve preko bubrega provjerava ljudsku zrelost, stabilnost i odgovornost za sve njegove čine. Novi zavjet ne koristi starozavjetni termin za bubrege, ali zbog toga ima riječ za nutrinu, koja upućuje na koncept duboko u tijelu zapretenih bubrega u kojima se krije tajnovita ljudska narav.

Ključne riječi: bubrezi, jezgra, narav, priroda, srce, srž, središte, sud, zrelost.

Uvod

Dok Adolf Erman smatra da hebrejska riječ כִּלְיָה (*kiljâ*) dolazi iz neasocirajućeg koptskog korijena *gloote*,¹ a Wolf Leslau iz kušitskoga korijena *keli*,² Paul Haupt drži da je samoznačnica כִּלְיָה (*kiljâ*) zapravo izvedenica hebrejskoga korijena כָּלַל (*kl*), u značenju »držati«³ ili iz hebrejskoga glagola כָּלַי (*kli*), kako to tumači Jakob Levy, u značenju »zaokružiti, zaobliti« i pasivno »biti zaobljen«.⁴ Svaka od istaknutih hipoteza itekako je plauzibilna. Ipak, čini se da je ona Kellermannova najdalja od rješenja, po kojoj je imenica כִּלְיָה (*kiljâ*) onomatopejična tvorevina proizišla iz hebrejskoga korijena *kl*, u značenju »stvarati buku tvoreći nešto«, što bi u prenesenom smislu bilo »zamotati, obložiti«.⁵

Hrvatska riječ *bubreg*, prema Skoku, bila bi hipokoristik, nastao od onomatopeičnog zvuka *bub*, u značenju »naduti, napuhati«.⁶ Miklušičeva teorija da je riječ *bubreg* došla u hrvatski jezik preko turskoga malo je vjerojatna jer istu ima i staroruski⁷ pa bi izvorište svakako trebalo tražiti ne u tuđim jezičnim kontaktima, nego prije svega u praslavenskom korijenu *bub*, iz kojega proistječe i glagol »bubriti, bobati«, kao i imenice »buba, bubanj, boba«, u značenju nečega što je napuhano, nategnuto, oblo, okruglo, ali i u kontekstu nečega što raste, razvija se i dozrijeva.

Moje istraživanje pokazalo je da bi korijen hebrejske riječi כִּלְיָה (*kiljâ*) bio glagol כָּלַה (*klh*), u značenju »dovršiti, upotpuniti«, tj. »učiniti cjelovitim«.⁸ O tome zbog čega držim da je to tako, pokušat ću objasniti u nastavku rada.

1. Biblijske reference imenice כִּלְיָה (*kiljâ*)

Točno 31 put riječ כִּלְיָה (*kiljâ*) pojavljuje se u starozavjetnim tekstovima, ali u dvjema različitim percepcijskim cjelinama. Te dvije različite interpretacije imenice כִּלְיָה (*kiljâ*) već je uočila prevoditeljska skupina *King James Bible* (1611./1769.),

¹ Usp. Adolf ERMAN, Das Verhältniss des Aegyptischen zu den semitischen Sprachen, u: *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 46 (1892.) 2, 121.

² Usp. Wolf LESLAU, *Etymological Dictionary of Harari*, Berkeley, 1969., 92.

³ Usp. Paul HAUPT, Semitic Verbs Derived from Particles, u: *American Journal of Semitic Languages*, 22 (1905/6.) 2, 257.

⁴ Usp. Jacob LEVY, *Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim*, IV, Leipzig, 1963., 334.

⁵ Usp. David KELLERMANN, כִּלְיָה *kelâyôt*, u: G. Johannes BOTTERWECK – Herman RINGGREN (ur.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, VII, Grand Rapids, 1995., 176.

⁶ Usp. Petar SKOK, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb, 1971., 224.

⁷ Usp. *Isto*.

⁸ O višeznačju korijena כָּלַה (*klh*) vidi u: Ludwig KOHLER – Walter BAUMGARTNER, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, I, Leiden, 2001., 476–477; Menahem Z. KADDARI, *Ošar Lešon ha-Miqra' me-Alef cad Taw*, Ramat Gan, 2007., 508–509.

kada je za isti hebrejski termin koristila dvije riječi. Kako bi razlučili anatomsko od metaforičkog značenja, prevoditelji *King James Bible* za prvo su se koristili riječju *kidneys*, dok su za drugo imali stariju imenicu *reins*. *Zagrebačka Biblija* (1968.) koji put, ne uvijek, umjesto riječi *bubrezi* ima riječ *srce* (usp. Job 19,27; Ps 16,7), što je netočna interpretacija hebrejske riječi zato što to nisu sinonimi, kako to drži Kelermann,⁹ čak se ne radi ni o istoj koncepciji dviju riječi, nego o dvama različitim pojmovima koji se ne poistovjećuju, nego upotpunjuju u svojevrsnu psihosomatsku cjelinu.¹⁰

U grčkoj se Septuaginti za hebrejsku množinu קֵלָיֹת (kelāj[ô]t), u većini slučajeva, pojavljuje ne dualni oblik, nego pluralni νεφροί (*nefroí*), *bubrezi*, ali i imenica κόλπος (*kólpos*) u značenju *grudi* (usp. Job 19,27). Dok u prijevodu Ps 7,10 potpuno izostavlja tu hebrejsku riječ, u Izr 23,16 i Iz 34,6 čita je u drukčijem kontekstu. Na sličan se način i u latinskoj Vulgati, koja slijedi Septuagintina pravila, redovito pojavljuje imenica *rēn* (bubreg) u množini, a zamijenjena je samo u Pnz 32,14 i Iz 34,6 riječju *medulla* (moždina), dok se u Job 16,13 i 19,27 pojavljuje *lumbus* (slabine) ili *sinus* (grudi).¹¹ Međutim, aramejski Targumi i sirijska Pešita u svim biblijskim slučajevima slijede hebrejsku riječ za bubrege, s tim što oba prijevoda, za razliku od hebrejskog izvornika, u određenim biblijskim redcima, kao npr. Lev 21,20; 22,23, čitaju hebrejsku riječ u jednini kao כוליא (*kolîa*), odn. כוליתא (*kolîta*), a ne u množini, kako to redovito čine pisci Hebrejske Biblije.¹²

2. Semitska fiziološko-prirodna koncepcija riječi קֵלָיֹת (*kiljâ*) i egipatski utjecaj na nju

Ono što je uočljivo u biblijskom poimanju imenice קֵלָיֹת (*kiljâ*) jest njezina povijesna dvodimenzionalna percepcijska odlika. Prva bi bila izvorno semitska, koja u bubrezima promatra ljudsku narav, tj. prirodu, dok bi druga, pod jakim utjecajem tuđih kultura, prije svega egipatske, u bubrezima vidjela i njihovu interpolaciju s ljudskim srcem i njegovim fiziološko-pneumatološkim funkcijama.

⁹ Usp. David KELLERMANN, קֵלָיֹת kelâyôt, 176–177.

¹⁰ Usp. John A. THOMPSON, *The Book of Jeremiah*, Grand Rapids, 1980., 422.

¹¹ Usp. John M. GOOD, *The Book of Job: Literally Translated from the Original Hebrew, and Restored to Its Natural Arrangement*, London, 1812., 189.

¹² Usp. Michael SOKOLOFF, *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, Ramat Gan – Baltimore, 2002., 254.

2.1. Hebrejska fiziološko-prirodna koncepcija riječi קִלְיָה (kiljâ)

Za razliku od aramejske korespondencije, hebrejska biblijska ostavština ni u jednom se od svojih navoda ne koristi jedninom riječi za bubrege, tretirajući riječ kao *plurale tantum* קִלְיָה (kelājôt).¹³ Osim toga, Hebrejska Biblija poznaje dva pluralna oblika za riječ *bubreg*. Pored dominantnoga nepravilnog oblika s određenim članom קִלְיָהּ (hakilājôt) u Izl 29,13.22 i Lev 3,4.10.15; 4,9; 7,4; 8,16.25; 9,10.19, u Job 19,27 i Ps 139,13 pojavljuje se oblik i bez člana kao קִלְיָה (kelājôt). U većini navedenih primjera nepravilna množina s određenim članom usredotočena je na bubrege kao životinjske organe koji su se prinosili za različite žrtve. Savezničke (usp. Izl 29,13.22; Lev 8,16.25; 9,10.19) i redovite žrtve (usp. Lev 3,4.10.15; 4,9; 7,4) karakteristično su vezane uz nepravilnu množinu imenice קִלְיָהּ (hakilājôt).¹⁴ U prvom tipu žrtve naglašena je kvalifikacija odnosa Bog – svećenik (usp. Br 8,9-12; Job 19,27), dok je u drugom istaknut suodnos Bog – Hebrej. U oba slučaja žrtveno spaljivanje bubrega s ostalim predviđenim djelovima iznutrice (usp. Lev 4,9) ticalo bi se međuodnosa Boga i onih s kojima je ne samo sklopljen savez nego kojima je povjerena i određena služba. Te odgovornosti ili službe u Izraelu odgovaraju zreloj, sposobnoj i prikladnoj osobi, kojoj opet odgovara zdrava i odrasla životinjska prinostna žrtva.¹⁵ U tom kontekstu, oblik קִלְיָהּ (hakilājôt) ticao bi se bubrega kao unutarnjih organa odraslih papkara kao što su goveda (usp. Izl 29,13; Lev 3,4; 4,9; 8,16; 9,4) ili ovce (usp. Izl 29,22; Lev 3,10; 9,4-10),¹⁶ a isključivao bi bubrege mlade teladi i janjaca. Taj običaj već bi mogao upućivati na fiziološku odrednicu žrtve prema kojoj bi bubrezi asocijali na sazrelo, tj. odraslo živo biće. Sveti se lik u Job 19,26-27 baš tako i predstavlja kao svojevrsan zreo prinos Jahvi, ali gdje nepravilni pluralni oblik קִלְיָה (kelājôt), uz

¹³ Usp. Ludwig KOHLER – Walter BAUMGARTNER, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, 479.

¹⁴ Prema Scurlocku, pet je značajnih vrsta žrtava koje se vežu uz stare narode Bliskog istoka. Prije svega to je saveznička žrtva, koja obvezuje odgovarajuću grupu ljudi. Zatim redovita žrtva, koja obnavlja i pridonosi već sklopljenom savezničkom odnosu. Treća je prigodna žrtva, koja je vezana uz posebnu potrebu. Četvrta žrtva je proročka i vezana je uz posebnu uslugu. Peta žrtva je svetačka, a tiče se svetosti obećanja. Usp. JooAnn SCURLOCK, *The Techniques of the Sacrifice of Animals in Ancient Israel and Ancient Mesopotamia: New Insights Through Comparison, Part 1*, u: *Andrews University Seminary Studies*, 44 (2006) 1, 13–49, ovdje 17.

¹⁵ Usp. Baruch LEVINE, *Leviticus*, u: *JPS Torah Commentary*, III, Philadelphia, 1989, 141.

¹⁶ Usp. Mark E. COHEN, *Cultic Calendars of the Ancient Near East*, Bethesda, 1993., 92. Čini se da je i obredno polaganje ruku na žrtvu izjednačavalo kako odraslog prinositelja žrtve tako i odrasao žrtveni prinos (usp. Suci 6,26). Usp. JooAnn SCURLOCK, *The Techniques of the Sacrifice of Animals in Ancient Israel and Ancient Mesopotamia*, 20–21; Erle LEICHTY, *Ritual »Sacrifice« and Divination in Mesopotamia*, u: *Ritual and Sacrifice in the Ancient Near East*, Leuven, 1993., 237–242.

glagol כלה (*klh*), poprima kasnije teološko značenje, a glagol כלה (*klh*), od kojeg je vjerojatno i nastala riječ כליָה (*kiljâ*), ne bi značio »skončati«, nego »upotpuniti, sazreti«. ¹⁷ Međutim, kao što u Job 19,27 imamo nepravilni pluralni oblik riječi כליָה (*kiljâ*) u teološkom značenju, tako u Job 16,13 imamo pravilni pluralni oblik riječi כליָה (*kiljâ*) u fiziološkom značenju primitivnog prinosne žrtve, s kojom se pisac ujedno i poistovjećuje. ¹⁸

U životinjskom svijetu grabljivaca zanimljivu konotaciju za naš predmet daju zoološka istraživanja prema kojima zvijeri svojim žrtvama ponajprije jedu iznutrice. ¹⁹ Dva su ključna razloga toga fenomena. Prvi je da su unutarnji organi najhranjiviji i najprokrvljeniji dijelovi tijela, a drugi je da su, bez obzira na jake čeljusti predatora, unutarnji organi najmekši pa prema tome i najprobavljiviji za jelo. ²⁰ Ta je partikularnost zasigurno dio i ljudske antropologije pa otuda i antičko kultno uvjerenje da su unutarnji organi žrtve najbolji i najdragocjeniji prinos. ²¹ U Knjizi Ponovljenoga zakona opisan je sličan detalj kada Mojsije govori o praocu Jakovu kojeg je Bog hranio iznutricama, masnoćama i bubrezima, ali ne samo životinjskim nego i onim biljnim (usp. Pnz 32,14). Osim životinjskih organa i biljke, kao npr. mahunarke i drugo povrće i voće, kriju u sebi bubrežaste plodove zaštićene mekanim jastučastim opnama u kojima je stari svijet i vidio korelaciju središta kako životinje tako i biljke, pa onda i čovjeka. Jer, kao što su npr. bubrežasti grašci duboko skriveni u utrobi mahune, tako su i bubrezi duboko zapreteni u tijelu čovjeka, ali i životinje pa zbog toga predstavljaju ne srce, nego središte ili još bolje jezgru, srž ili bit, tj. narav ili prirodu organizma. S tim u svezi, biblijski izraz »probosti bubrege« značilo bi probiti čovjekovu jezgru, uništiti njegovu bit, njegovu narav, tj. ubiti ga (usp. Tuž 3,13).

Kako bubrežasti plodovi biljaka rastu, razvijaju se i, tek kada sazore, služe prehrani, tako i bubrezi vjerojatno ne predstavljaju početak i tijek ljudskoga

¹⁷ Zagrebačka Biblija zavisnu rečenicu u Job 19,27 כָּלוּ כְלִימֵי בְהֵמָה prevodi: »za njime mi srce čezne u grudima«, što ne bi bio odgovarajući prijevod, nego neka vrsta kontekstualne interpretacije. Ako bismo glagol כלה (*klh*) preveli »dovršiti, sazreti«, a imenicu כְּלִימֵי (*kiljotaj*) ne kao »moje srce«, niti kao »moji bubrezi«, nego kao »moja narav, priroda«, onda imamo jasan prijevod cijelog retka: »jer bit će mi vidljiv – priroda moja kad sazrije – tada će ga gledati moje oči«.

¹⁸ Tako bi prijevod Job 16,13 bio: »Mnogi su me njegovi pritisnuli, otrgli mi bubrege (kao za žrtvu) i nisu prestali dok mi žuč ne prosuše na zemlju« (usp. Tuž 3,13).

¹⁹ Usp. Claude M. HLADIK – Patrick PASQUET, The Human Adaptations to Meat Eating: a Reappraisal, u: *Human Evolution*, 17 (2009.) 1, 199–206, ovdje 206.

²⁰ Usp. Carol INSKIPP, *Europe's Carnivores*, Godalming, 1999., 4–8.

²¹ Usp. François COUPLAN, L'alimentation végétale potentielle de l'homme avant et après la domestication du feu au Paléolithique inférieur et moyen, u: Marylène PATOU-MATHIS (ur.), *L'alimentation des hommes du paléolithique. Approche pluridisciplinaire*, Liège, 1997, 151–185.

bivovanja – što bi bilo srce, koje kucanjem označuje početak života, a prestankom nastanak smrti – nego njegov vrhunac, ono zrelo razdoblje formirane, oblikovane naravi ili čovjekove prirode. Doista, u Svetom pismu nigdje se ne navode bubrezi u kontekstu djeteta, madića ili djevojke, nego redovito u kontekstu odrasle i zrele osobe ili starca.

Budući da su redovito obloženi masnoćom, bubrezi su neobično mekane i glatke fizionomije naspram srca koje sadrži kruće mišićno tkivo. Stoga i u hrvatskom jeziku izraz »mekan kao duša« itekako ima veze s biblijskim bubrežnim metaforama jer, i prema medicinskom poimanju, jedan od najmekših, najgipkijih i najgladnih unutarnjih organa upravo je bubreg.²² Uz navedeni primjer, u hrvatskom jeziku postoji također i termin »jezgra vočke«, što se odnosi na njezin središnji dio. Te jezgre ujedno se smatraju i najhranjivijima pa stoga i najzdravijim dijelovima povrća ili voća. Tako, pojesti jezgru ili srž nečega, značilo bi pojesti nečiju bit. Zbog toga mislim da starozavjetni Hebrej i žrtvuje jezgru životinje za svoje ozdravljenje kako bi taj sržni, lojem obloženi organ, tj. najjedriji i najzdraviji prinos, jamčio potrebno zdravlje zavjetovanoj osobi.²³ I sam Josip Flavije ističe kako je prinošenje zdrave žrtve služilo borbi protiv bolesti.²⁴ Za ralikom od susjednih kultura, gdje su se najbolji dijelovi žrtve jeli, Izrael je prakticirao njihovo spaljivanje kako bi se sagorijevanjem pretilih organa vidljivi dim uzdigao do nevidljivoga Boga, koji ne jede nego miriše hranu i sam procjenjuje je li doista najbolji prinos ili nije.²⁵

Prvih dvanaest biblijskih navoda riječi קִלְיָהּ (*kiljâ*) isključivo su vezani uz fizički razvijene sazrele životinje.²⁶ Tako u Izlasku i Levitskom zakonu (usp. Izl 29,13.22; Lev 3,4.10.15; 4,9; 7,4; 8,16.25; 9,10.14) nailazimo na riječ קִלְיָהּ (*kiljâ*) kao imenicu za životinjske organe, koji u isto vrijeme čine i životinjsku jezgru, a koji se prinose za svećeničko posvećivanje (usp. Izl 29,13.22; Lev 8,16.25), za zdravlje (usp. Lev 3,4.10.15) ili oslobođenje od prekršaja Jahvinih zapovijedi (usp. Lev 4,9; 7,4). Na istoj liniji i Deuteronomij (Pnz 32,14) ističe njihovo izvorno nutricionističko bogatstvo. U svim navedenim biblijskim referencama riječ קִלְיָהּ (*kiljâ*) ne dolazi nikada kao početak, nego redovito kao zaključak, tj. ostvarenje posvećenja, zdravlja ili dobrostanja. K tome, nigdje se ne prinose bubrezi

²² Usp. Josef H. KAISER, *Veliki Kneippov priručnik*, Zagreb, 1984., 361–367.

²³ Usp. Gregg F. ROSNER, *The Encyclopedia of Medicine in the Bible and Talmud*, Northvale, 2000., 67.

²⁴ Usp. Flavius JOSEPHUS, *Jewish Antiquities*, III, Cambridge, 2001., 429–431.

²⁵ Usp. Garabed EKNOYAN, *The Kidneys in the Bible: What happened?*, u: *Journal American Society of Nephrology*, 16 (2005.) 3, 3464–3471, ovdje 3467.

²⁶ Usp. Friedrich BLOMÉ, *Die Opfermaterie in Babylonien und Israel*, u: *Sacra Scriptura antiquitatibus orientalibus illustrata*, 4 (1934.) 1, 62–63.

janjaca, nego redovito bikova i ovnova što također upućuju na životnu zrelost i dobnu staloženost (usp. Iz 34,6).²⁷

Ako se zoološka koncepcija bubrega preusmjeri na humanu, onda dolazimo do zaključka da množina riječi *קִלְיָהּ* (*kiljâ*), *bubrezi*, upućuje prije svega na zrelost, tj. potpuno razvijen stadij svih čovjekovih fizioloških komponenta po kojima se netko tretira kao odraslo, cjelovito, staloženo i odgovorno ljudsko biće. To dozrelo, potpuno, cjelovito, upravo odgovara hebrejskom korijenu *klh*, koji upućuje na imenicu *קִלְיָהּ* (*kiljâ*), koja u bubrezima vidi pokazatelja čovjekove zrelosti, ali i dozrelu jezgru čovjekova bitka, a kroz to opet sve ono što s time i dolazi, odnosno sve ono što, za razliku od djeteta, karakterizira odraslu osobu, a to je, prije svega, njegova formirana i stabilna narav, tj. priroda.

2.2. Utjecaj egipatske koncepcije na hebrejsku riječ *קִלְיָהּ* (*kiljâ*)

Za razliku od nepravilne množine hebrejske imenice *קִלְיָהּ* (*kiljâ*), koja je bila karakteristična za fiziološku percepciju pojma »bubrezi«, pravilna množina *קִלְיֹת* (*kiljôt*) vezana je isključivo uz razvijenu duhovnu percepciju riječi kao središta ljudske naravi (usp. Job 19,27; Ps 7,10; 16,7; 26,2; 139,13; Izr 23,16).

Ključan izvor za istraživanje razvijene duhovne biblijske percepcije imenice *קִלְיָהּ* (*kiljâ*) jesu pogrebni dokumenti egipatskih svećenika.²⁸ Ti, u isto vrijeme, vračevi i mitolozi, mumifikatori i kirurzi, farmaceuti i patolozi istraživali su ljudski organizam iz želje da ga očuvaju što zdravijim i spremnijim za zagrobni život. U tom svojem pionirskome istraživačkom radu, koji se razvijao u tisućljetnome kulturološko-religioznom kontinuitetu, došla je do izražaja egipatska medicinska izvrsnost, koja je ostavila daleko iza sebe ostatak tada poznatog svijeta.²⁹ Dok je opće-semitski antički mentalitet zazirao od mrtvacu, egipatski ga je secirao i istraživao. Stoga, većinu anatomsko-antropoloških elementa koji su vezivani uz prastari duhovni svijet treba promatrati u svjetlu ne semitske, nego egipatske mitologije, koja je itekako

²⁷ Riječ *קִישִׁיב* (*kisib*) u Lev 3,7; 17,3; 22,27; Br 18,17 ne upućuje na janje, nego na šilježe, koje opet upućuje na mladog ovna spremna za rasplod. Usp. Oded BOROWSKI, *Animals in the Religions of Syria-Palestine*, u: Billie Jean COLLINS (ur.), *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, Leiden, 2002., 405–425.

²⁸ Usp. Rosalind PARK, *Kidneys in Ancient Egypt*, u: *Discussions in Egyptology*, 29 (1994.) 1, 125–129.

²⁹ Još je Homer u *Odiseji* u 7. st. pr. Kr. istaknuo egipatsku medicinsku izvrsnost i vještinu u liječenju teških bolesti. Egipat je već u to vrijeme imao svojevrzne specijaliste uvježbane za posebne bolesti. Usp. Michael WOODS – Mary B. WOODS, *Ancient medicine: from sorcery to surgery*, Minneapolis, 2000., 18.

utjecala kako na hebrejski misaono-teološki stožer tako i na onaj prastari palestinsko-mezopotamijski.³⁰

Jedina dva para organa koja su pogrebni svećenici ostavljali u egipatskim mumijama bila su srca i bubrezi.³¹ Srca, zbog toga što su Egipćani imali dvije riječi za srce, kao što su, vjerojatno, dvojako promatrali i bubrege.³² Pod tim istim utjecajem i Ps 7,10 (usp. Rim 8,27) donosi srce u pluralu לבוֹת (libôt). U hieroglifskoj korespondenciji nailazimo na dvije riječi za srce. S jedne strane znak lavlje glave Walke čita kao *fisike*, dok fonem *haj* gleda kao *psihe*.³³ Vjerujemo da je egipatska percepcija srca, kao središta inteligencije i volje, djelotvorno utjecala i na antički semitski koncept srca kao organa koji pokreće ljudsko promišljanje, ali i htijenje.³⁴ Zagrobni Egipćanin trebao je inteligenciju i volju i u drugom životu pa je to jedna od glavnih pretpostavaka za razlog zbog čega su mumifikatori zadržavali u mumijama srce. Međutim, ako je srce bilo vezano uz memoriju i volju, pitamo se uz što su bili vezani bubrezi, kao organi koji su također ostajali u mumiji? Doista, Asirci su, kako to donosi Majno, preuzeli od Egipćana isti koncept, ali koji je, uz srce kao hranište inteligencije, uvrstio i bubrege kao sjedište snage i moći koja je, prije svega, karakterizirala vođe naroda, čiji su organi bili vađeni, izlagani i štovani kao relikvije.³⁵ Ipak, zanimljiv je fenomen da u egipatskim hieroglifima još uvijek nije zasigurno utvrđena riječ za bubreg.³⁶ Znamo da Hebreji nisu imali riječ za mozak, dok su Egipćani za srce i mozak imali više riječi.³⁷ Ni Asirci nisu imali riječi za mozak, ali su poznavali više riječi za bubrege.³⁸ Na toj liniji, Stephen Quirke, prema riječima Rosalind Park, smatra da su bubrezi za Egipćane predstavljali neku vrstu *kadoš-k'došim* ili *svetinje nad svetinjama* ljudskog organizma pa je riječ re-

³⁰ Usp. Miguel CIVIL – Ignace J. GELB – A. Leo OPPENHEIM – Erica REINER (ur.), *The Assyrian dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, 8, Chicago, 1971., 74–76.

³¹ Usp. Giovanni MAIO, *Metaphorical and Mythical Use of the Kidneys in Antiquity*, u: *American Journal of Nephrology*, 19 (1999.) 1, 101–106; Grafton ELLIOT SMITH, *Heart and Reins*, u: *Journal of the Manchester University Oriental Society*, (1911.) 1, 45–48.

³² Usp. James HAMILTON-PATERSON – Carol ANDREWS, *Mummies. Death and Life in Ancient Egypt*, London, 1978., 75.

³³ Usp. Joel WALKER, *Studies in Ancient Egyptian Anatomical Terminology*, Warminster, 1996., 202; Rosalind PARK, *Kidneys in Ancient Egypt*, 125–126.

³⁴ Usp. Giovanni MAIO, *Metaphorical and Mythical Use of the Kidneys in Antiquity*, 101.

³⁵ Usp. Guido MAJNO, *The Healing Hand*, Cambridge, 1975., 202.

³⁶ Usp. Rosalind PARK, *Kidneys in Ancient Egypt*, 129.

³⁷ Usp. Robert NORTH, *Brain and Nerve in the Biblical Outlook*, u: *Biblica*, 74 (1993.) 4, 577–597.

³⁸ Usp. Rosalind PARK, *Kidneys in Ancient Egypt*, 129; Markham J. GELLER – Simon L. COHEN, *Kidney and Urinary Tract Disease in Ancient Babylonia, with Translations of the Cuneiform Sources*, u: *Kidney International*, 47 (1995.) 1, 1811–1815.

dovito ustupala svoje mjesto nekoj drugoj.³⁹ Ipak, na papirusu Cheaster Beatty VII (BM 10687), uz fon *gg*t u značenju »srce«, javlja se i leksem *nn-sm* što bi, prema Rosalind Park, mogla biti riječ za bubrege.⁴⁰ Prema istoj autorici – kako su egipatski svećenički astrološki dokumenti promatrali u nebeskim tijelima i ljudsko tijelo s organima, balansirajući ga kao što je izbalansiran i kozmos i to dvjema zdjelicama vage, gdje bi na jednoj počivala *fisike*, a na drugoj *psihe* – bubrezi su u egipatskome astrološko-religijskom poimanju morali igrati ključnu ulogu ljudskoga fizičkog sklada i duhovne ravnoteže.⁴¹ Ono što su Egipćani još u antici znali, to je tek utvrdila moderna anatomija da je težina zdravog srca odrasla mrtvacu jednaka težini dvaju bubrega istoga kadavera.⁴² Uočili su i to da ravnoteža gornje i donje polovice ljudskog tijela počiva na težištu koje je u središtu tijela, a to su bubrezi, koji se nalaze baš na sredini, ako se tijelo mjeri od gležnja do sljepočnice.⁴³ Kako je u egipatskoj mitologiji svaki ljudski organ bio podređen pokroviteljstvu određenog božanstva, R. Park uspoređuje bubrege s krilima božice Matt, koja je za Egipćane predstavljala koncept istine, pravednosti i moralne prosudbe.⁴⁴ U tom kontekstu, i egiptolog Hart smatra da su faraoni kroz božicu Matt promovirali i vlastiti autoritet (*sik*) jer su se smatrali čuvarima zakona kojeg upravo ona propisuje.⁴⁵

U klasičnoj egipatskoj koncepciji uske korelacije srca i bubrega, krila bi se vjerojatno i svojevrsna biblijska tendencija uspoređivanja duhovnih svojstava srca sa svojstvima bubrega. Doista, taj teološki međuodnos posebno je razvijen u mudrosnoj biblijskoj književnosti: Jobu (19,27), Psalmima (7,10; 16,7; 26,2; 139,13) i Mudrim izrekama (23,16), što i ne iznenađuje ako znamo da su sve tri knjige nastajale u vremenu jakog egipatskog utjecaja na hebrejsku kulturu.⁴⁶ Nešto je ipak ostalo ključno u egipatskoj prosudbi bubrega, a to je da su smješteni u središtu ljudskog organizma. To središte ujedno asocira na duhovnu biblijsku jezgru ili srž čovjeka u kojoj se krije njegova priroda, tj. narav. Tako je izvanbiblijska koncepcija dinamike srca i bubrega uvelike unaprijedila i teo-

³⁹ Usp. Rosalind PARK, *Kidneys in Ancient Egypt*, 129.

⁴⁰ Usp. *Isto*.

⁴¹ Usp. *Isto*, 127–129.

⁴² Usp. Geoffroy Lorin de la GRANDMAISON – Isabelle CLAIRAND – Michel DURIGAN, *Organ Weight in 684 Adult Autopsies: New Tables for a Caucasoid Population*, u: *Forensic Science International*, 119 (2001.) 2, 149–154.

⁴³ Usp. Rosalind PARK, *Kidneys in Ancient Egypt*, 129.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 126–127.

⁴⁵ Usp. Matt, u: George HART, *A Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*, London, 1986., 116.

⁴⁶ Usp. Maurice GILBERT, *La Sapienza del cielo: Proverbi, Giobbe, Qohèlet, Siracide, Sapienza*, Cinisello Balsamo, 2005., 29–32.

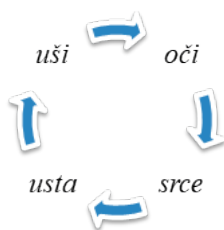
loško promišljanje biblijskog značenja srca i bubrega. Međutim, za razliku od interpolacijske egipatske koncepcije, hebrejska ozbiljno razlikuje ulogu srca od uloge bubrega.⁴⁷

3. Starozavjetni odnos לב (*leb*) srca i כִּלְיָהּ (*kiljâ*) bubrega

Dok je hebrejsko poimanje ranijega pluralnog oblika כִּלְיָהּ (*hakiljâjôt*), *bubrezi*, primarno usredotočena na fizičku zrelost, tj. sazrelu jezgru odrasla čovjeka pa tek onda na njegovu prirodu, tj. narav, pravilni pluralni oblik u konstrukciji כִּלְיָהּ (*kiljôt*) upućivao bi na teološku oznaku riječi, koja, pod utjecajem tuđeg, svakako i egipatskog suodnosa srce-bubrezi, u svojoj množini krije višestruke kvalitete naravi, tj. ljudske prirode. Zbog toga taj biblijski *plurale tantum* ni ne može imati svoj singularni oblik jer upućuje na binalni objekt, sastavljen od više svojstava, koji ga nužno karakteriziraju.

Za razliku od klasične egipatske korespondencije koja je srce i bubrege promatrala kroz princip *two in one*, hebrejski princip, koristeći se dvama različitim terminima לב (*leb*) i כִּלְיָהּ (*kiljâ*), razlučuje dva teološka koncepta: koncept srca i koncept bubrega.

Organi sluha, vida i govora imaju ključnu ulogu u konceptu biblijskog srca. Sve ono što uši slušaju ili oči gledaju sliježe se i pohranjuje u srcu (usp. Pnz 29,4; Br 15,39; Job 31,7; Ez 14,3). Ono što je sluhom i vidom pohranjeno u srcu, to se ustima selektivno iznosi u javu (usp. Pss 45,1; 49,3; Jr 40,4). Tako dolazimo do permanentnoga slušnovidnoga, odnosno »srcegovornoga« ciklusa: uši → oči → srce → usta → uši → oči...⁴⁸

»Uši su početno izvorište informacija koje prikuplja srce. Pogotovo su vezane uz Božju riječ. Za nevidljivog Boga oči nisu ključne, nego uši koje primaju

⁴⁷ Usp. Arjan VAN DEN BORN, Niere, u: Herbert HAAG (ur.), *Bibel-Lexikon*, Zürich – Köln, 1968., 1230; René FEUILLET, Bubrezi, u: Xavier LÉON-DUFOUR (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1969., 119.

⁴⁸ Usp. Dubravko TURALIJA, Pokušaj novoga pristupa biblijskome srcu kao jedinog ljudskoj bateriji, u: *Vrhbosnensia*, 2 (2018.) 2–1, 281–303, ovdje 285.

njegovu riječ [...] Srce može prikupljati dobrotu (usp. Ps 40,10), ali i pokvarenosti (usp. Ps 41,6). U srcu se, obrađuju bilo dobre bilo zle informacije i kao takve pohranjuju, ostajući u njemu sve do onoga časa kada se pojave na ustima. Iz usta, preko riječi i govora formirana informacija ponovno dolazi do ušiju, koje ju, opet, na svoj način primaju, očiju, koje ju na svoj način vide i srca koje je na svoj način akumulira i ponovno obrađenu iznjedrava iz sebe. Čovjek, za razliku od Boga, koji poznaje ljudsko srce, samo posredstvom procesora uši → oči → srce → usta → uši → oči može spoznati tuđe srce, koje može biti pravedno, tj. ispravno (usp. Pnz 9,5; Pss 7,10; 11,2; 32,11; 36,10), radosno (usp. Izl 4,14; Pnz 28,47; Ps 13,5), sretno (usp. Pss 16,9; 19,8; 33,21), istinito (usp. Ps 15,2), čisto (usp. Ps 24,4), hrabro (usp. 2 Sam 17,10), ali i srce ljuto (usp. 2 Kr 6,11), oholo (usp. 2 Kr 14,10; 26,16; 32,25; Ps 101,5; Ez 28,2.17; 31,10; 33,31), zavodljivo (usp. Job 31,9), mrsko (usp. Lev 19,17), pokvareno i bezbožno (usp. Job 36,13). Između tih dvaju ekstremnih polova, srce može biti i neodređeno pa ga se naziva dvoličnim (usp. Ps 12,2) ili strašljivim srcem (usp. Ps 27,3). Srce izravno ovisi o svojim receptorima jer sve informacije koje prima dolaze do njega isključivo preko sluha i vida [...] Ljudsko srce je dakle, prema biblijskom čovjeku, neposredno usmjereno na glavu, gdje se preko usta fizički hrani (usp. Izr 27,9; Ps 119,70); preko ušiju i očiju prikuplja informacije (usp. 1 Kr 9,3; Job 15,12; Izr 23,26.33), a preko usana iznosi na vidjelo ono što je pohranilo i obradilo u sebi (usp. Job 15,12).⁴⁹

»Stoga bi u svjetlu suvremenog rječnika biblijsko srce označavalo ljudsku prosudbu ili sud koji preko misaonog procesa, koji u sebe uključuje prije svega kognitivne sposobnosti slušanja, gledanja i govora, logički uspostavlja vezu i odnos između primljenih informacija. Kognitivni procesi se suđenjem i zaključivanjem informacija pretvaraju u sudove i zaključke koji se prilikom rasuđivanja i zaključivanja mogu svrstati u dobre i loše. Dobri su u skladu s Božjim sudovima, a loši su mimo Božjih sudova, tj. oni koji su u Starom zavjetu protivni Zakonu, a u novom Evandjelju.«⁵⁰

Za razliku od biblijskog srca *לב* (*leb*), koje slušnovidne informacije pohranjuje u sebe projicirajući tako ljudski sud, iz kojeg proistječu njegovi stavovi, htijenja, volja, želje itd., bubrezi u Bibliji, *כִּלְיֹת* (*kiljôt*), kao *pluralia tantum*, usredotočeni su na ljudsku zrelu prirodu, čije je principe izgradilo upravo srce. Sve ono što srce u sebi pohranjuje i projicira hrani i izgrađuje bubrege, tj. ljudsku prirodu ili narav. Onoga časa kada se narav ustabili i kada je, u ključnim stavovima nepromjenjiva i specifična, osoba postaje prirodno zrela. Tu zrelost i

⁴⁹ Isto, 286.

⁵⁰ Isto, 302.

karakter naravi kriju biblijski bubrezi. O biblijskom srcu, dakle, ovisi i biblijski bubrezi, odnosno o čovjekovim sudovima koje razvija u svojem srcu ovisi i sve njegove karakteristike koje odašilje njegova formirana narav. Međutim, biblijski bubrezi nisu srce niti se biblijsko srce može poistovjetiti s bubrežima. U skladu s tim, nije komplicirano razumjeti bliskoistočni antički mentalitet da se središte ljudske skrovitosti ne nalazi u srcu koje je čujno, aktivno i opipljivo u čovjeku, nego u njegovoj jezgri, srži, tj. naravi koja se razvija polagano, dok se ne upotpuni u cjelinu odrasla integralna čovjeka. Biblijsko srce, prikupljajući informacije izvana, mora biti pokretno, aktivno, čujno i diamično. Biblijski bubrezi, naprotiv, moraju biti smireni, staloženi kako bi bili kadri manifestirati zrelu, zdravu i cjelovitu ljudsku narav.

Ipak, biblijski bubrezi ne idu bez biblijskog srca pa stoga u svetopisamskoj korespondenciji i stoje zajedno, s tim što bubrezi, kao čovjekova narav, redovito stoje na prvom mjestu. Time se želi istaknuti duhovni red precedencije jer Jahve prije svega ispituje zrela i odgovorna čovjeka, a ne mlada, nezrela ili čovjeka u odrastanju (usp. Ps 7,10; Jr 11,20). Tek kada je detektirana zrela osoba može se prosuđivati i njezino srce, tj. njezini sudovi, koji ju čine prikladnom ili neprikladnom za odnos s Bogom.

4. Procjena osobnosti kroz bubrege כִּלְיָהּ (*kiljâ*) i srce לֵב (*leb*)

Jahve procjenjuje čovjeka i ispituje njegovu pravičnost, tj. pravednost kao najvažniju karakteristiku, koja se ispituje isključivo u zrelih i stabilnim godinama čovjekova života. Formirane ljudske osobnosti objekt su božanskog ispita (usp. Job 23,10; Ps 11,4). U tom slučaju, bubrezi i srce su formalni objekti na kojima se procjenjuje ljudska pravednost. Samo zreo čovjek, s ustaljenim navikama, može biti pravedan ili nepravedan (usp. Ps 11,5). Maloljetnik, zbog mlade životne dobi i nemirne naravi, ne može ni ući u kategoriju pravednika, pa samim time biva isključen iz Jahvina testa pravednosti (usp. Post 42,15; 1 Ljet 29,17). Upravo zbog toga Jahve prvo ispituje ljudske bubrege, kao dokaz da je riječ o zreloj, odgovornoj, osobi, a ne o maloljetniku (usp. Ps 26,2; Jr 11,20; 20,12). Tek kada je procjenjena zrela osobnost, Jahve testira srce, tj. ljudske sudove (usp. Izl 7,13.22; 8,15,19; 9,12.35; 10,20.27; 11,10; 14,4.8).⁵¹ Ispitivanju ljudskog srca, dakle, prethodi ispit ljudskih bubrega. Drugim riječima, prvo što ide jest test ljudske zrelosti pa tek onda slijedi testiranje i procjena ljudskih sudova. U

⁵¹ Usp. Francis BROWN – Samuel R. DRIVER – Charles A. BRIGGS, *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*, Peabody, 2012., 304–305.

slučajevima kada se ispitivanje tiče samo srca, bubrezi se pretpostavljaju (usp. Ps 17,3; Izr 17,3).⁵²

Najčešći glagol koji se koristi u testiranju bubrega i srca jest בָּחַן (*bḥn*), a znači »ispitati, provjeriti, proniknuti, spoznati«⁵³. Jahve, preko ljudskih bubrega i srca, prije svega provjerava zrelost pa tek onda istinitost čovjekove pravednosti (usp. Job 34,36; Ps 7,10; 11,4), poslije čega kategorički razlučuje pravednika od nepravednika (usp. Ps 11,4,5; 17,3; Jr 6,27). U tom je kontekstu pravednik redovito opisan kao dragocjeni plemeniti metal: srebro ili zlato (usp. Ps 66,10; Zah 13,9), koji bi po svojoj naravi, kao čovjek Božji, trebao biti čist i nepropustan (usp. Post 6,5-8; Izl 32,10; Ps 78). Međutim, taj naravni privilegij je izmanipuliran pa se ispod pozlate zna skriti bezvrijedna bižuterija koja predstavlja ne Jahvine pravednike, nego zemaljske nepravednike, koje Jahve kažnjava ne samo vremenitim kaznama nego i onim vječnim u še'ôlu.⁵⁴

5. Bubrezi u Novom zavjetu

Grčki jezik ne poznaje semitsku korelaciju srca i bubrega pa ih Novi zavjet nigdje i ne povezuje, osim starozavjetnog navoda u Otk 2,23. Naznačeni citat preuzet je iz Jr 17,10. Međutim, dok Jeremijin tekst na prvo mjesto stavlja srce, pridajući obama objektima zaseban glagol (»provjeriti srce i ispitati bubrege«), novozavjetni ga, čini se, čita ispravnije, tj. pod jednim glagolom (»ispitati«) te logičnim redosljedom: bubrezi, srce (usp. Ps 26,2; Jr 11,20; 20,12). To bi ujedno odgovaralo starozavjetnoj postavci da su bubrezi karakteristika zrele osobe koja može biti ocjenjena kako pravednošću tako i nepravednošću, a srce bi bilo formalan objekt ili kriterij po kojem netko biva okarakteriziran kao pravednik, odnosno nepravednik.

Ipak, iz novozavjetnoga jezičnog konteksta uočljivo je da i evanđelja poznaju starozavjetni koncept bubrega. Novozavjetna grčka riječ koja odgovara starozavjetnoj hebrejskoj imenici כִּלְיֹתַי (*kiljôt*), *bubrezi*, bila bi ἔσωθεν (*esōthen*), prilog »iznutra« i imenica »nutrina«. Riječ se najčešće pojavljuje u »najsemit-skijem« evanđelju (usp. Mt 7,15; 23,25.27.28), gdje prilog ἔσωθεν (*esōthen*) upućuje na unutarnju ljudsku prirodu. Tako bi već u Mt 7,1 ljudi nutrinom pohlepni

⁵² U Ps 7,10 i Jr 17,10 redosljed je obrnut (srce, bubrezi) vjerojatno zbog redaktorskoga umetka koji je uz srce kao glavni objekt upisao i bubrege (usp. LXX prijevod Ps 7,10).

⁵³ Usp. Matitiahu TSEVAT, בָּחַן *bḥn*, u: Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN (ur.), *Theological Dictionary of the Old Testament II*, Grand Rapids, 1999., 69–72.

⁵⁴ Usp. Dubravko TURALIJA, Privremeni i trajni še'ôl, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije*, 10 (2019.), 2–6.

kao vukovi bili oni odrasli Izraelci s iskvarenom prirodom koja se protivi prirodi pravednika (usp. 1 Ljet 21,17; Zah 13,9). Slično bi bilo i s čovjekom opisanim u metafori zdjele ili groba, gdje bi vanjšina, poput mramora ili srebra, predstavljala naizgled pravednika (usp. Mt 23,25.27; Ps 66,10), dok bi nutrina, izgrađena pohlepom i zloćom, otkrivala njegovu formiranu, ali iskvarenu narav (usp. Mt 23,28). Slično i u Lk 11,39-40, kada Isus govori o nutrini punoj pohlepe i zloće, aludira na unutarnju deformiranu prirodu ili krivo oblikovanu ljudsku narav, što bi zacijelo odgovaralo hebrejskom terminu כִּלְיֹת (kiljôt), *bubrezi* (usp. Mk 7,21.23).

Ipak, najbolji primjer koji pokazuje suodnos starozavjetnog i novozavjetnog termina za ljudsku narav jest izvadak iz Poslanice Rimljanima, gdje Pavao, u Rim 2,29 konstatira sljedeće: »Pravi je Židov u nutrini i pravo je obrezanje u srcu.« Tu se, naravno, nije riječ o paralelizmu, nego upravo o onom što se želi dokazati ovim radom. Pravi vjernik je zreo pravednik, čija je narav ispravna, zdrava, stalna i postojana, tj. čija je priroda pravilno izgrađena i oblikovana. Drugim riječima, istinski pravednik je u bubrežima, tj. u svojoj naravi, svojoj prirodi, a pravo obrezanje je u srcu, tj. u ispravnim prosudbama, zaključcima, nakanama, volji i htijenju. Srce je, dakle, refleksija zrele ljudske naravi. Kao što se dijete prije mora roditi kako bi bilo obrezano, tako je i s ljudskom prirodom, koja prije mora dozreti da bi bila ispitana i prosuđena. Osim toga, Pavao se koristi sintagmom »obrezanje srca« zbog toga što se obrezanje redovito događa na početku vjernikova ili vjerskoga života, dok je izraz »zreo Židov« onaj pravi formirani, oblikovani, cjeloviti vjernik – što jezično ponovno odgovara hebrejskom glagolu *klh* – koji to osjeti u svojoj jezgri, doslovno u svojim bubrežima, što je pronicljivi Pavao i preveo riječju κρυπτός (*kriiptos*).

Zaključak

U *Egipatskoj knjizi mrtvih* nalazi se sljedeći svećenički citat: »O, srce moje, klanjam se, o *nn-sm* (bubrezi moji?), klanjam se!«⁵⁵ Doista, kao što su u Bibliji usko povezane oči i uši tako blisko stoje srce i bubrezi. Kao što u modernim jezicima imamo izraz da »vanjšina pokazuje nutrinu, a nutrina očituje vanjštinu« i jedna bez druge ne djeluje, tako bismo mogli razumijeti i antički odnos srca i bubrega jer što srce svojim prosudbama u sebi razvija to hrani i formira narav, tj. čovjekovu prirodu.

⁵⁵ Ernest A. W. BUDGE, *The Egyptian Book of the Dead. The Papyrus of Ani*, New York, 1967., 313.

Bubrezi su kao i srce u antici su duboko teološki pojmljeni. Međutim, njihova teologija počiva na njihovoj antropologiji. Čovjek jede i pije i sve se to pretvara u tekućinu koja odlazi u krv, kojom ravna srce, ali i u mokraću kojom ravnaju bubrezi.⁵⁶ Nije točno, kako navodi moderni medicinski rječnik, da egipatski mumifikatori nisu prepoznali vezu bubrega i mokraće.⁵⁷ Bubrež je i po definiciji »parni tubulozni (cjevasti) žljezdani organ koji izlučuje mokraću«, a koji je ureterom povezan s mokraćnim mjehurom, što je egipatskim svećenicima, koji su se bavili autopsijom, moralo biti i više nego poznato.⁵⁸

Krv je životna i ne smije isteći iz čovjeka, ali i mokraća je životna (u egipatskoj kulturi čak i ljekovita), ali se ne smije zadržati u čovjeku. U tom kontekstu može se razumjeti i ona Isusova rabinska izreka da sve ono što izlazi iz čovjeka pokazuje kakav je zapravo čovjek iznutra, tj. kakav je u svojoj naravi (usp. Mk 7,21).

Bubrezi u Bibliji predstavljaju sjedište čovjekove zrelosti, tj. ljudsku fizičku i duševnu upotpunjenost, cjelovitost, integritet, kompletnost pa u tom smislu riječ כִּלְיָהּ (*kiljâ*) ne upućuje ni na što drugo nego na korijen *klh* u značenju »dovršiti, upotpuniti, kompletirati«, što koherentno odgovara koncepciji zrele ljudske prirode, po kojoj čovjek postaje odgovoran kako za sebe tako i za druge, ali i za sve ono što ga okružuje (usp. Post 9,1-3).

Abstract

KIDNEYS AS THE CORE OF THE HUMAN NATURE

A NEW APPROACH TO THE INTERPRETATION OF KIDNEYS IN THE BIBLE

Dubravko TURALIJA

University of Sarajevo – Faculty of Catholic Theology
Josipa Stadlera 5, BiH – 71 000 Sarajevo
dubravkoturalija@hotmail.it

*The Hebrew word כִּלְיָהּ (*kiljâ*) is derived from the verb כָּלָה (*klh*), meaning »to finish, to complete«, i.e., »to make whole«. Throughout the history, the noun was developing from having a physiological to having the typical spiritual meaning. The primitive-ma-*

⁵⁶ Usp. Rosalind PARK, Kidneys in Ancient Egypt, 128–129.

⁵⁷ Usp. Garabed EKNONYAN, The Kidneys in the Bible: What Happened?, u: *Journal American Society of Nephrology*, 16 (2005.) 12, 3464–3471, ovdje 3470.

⁵⁸ Usp. Oto KRIVEC, Bubrež, u: Ante ŠERCER (ur.), *Medicinska enciklopedija*, I, Zagreb, 1967, 602.

terial meaning of the word כִּלְיָה (kiljâ) relates exclusively to mature anatomical organ and, consequently, to mature age of a human being or an animal, while the spiritual meaning relates to human mature, completed, and formed core, essence, or nature. Therefore, etymologically speaking, apart from its primitive physiological meaning of »reaching maturity« or »to grow up«, the word כִּלְיָה (kiljâ) also had the spiritual-theological meaning of »forming nature«, »building up one's nature« in the Bible. With all its characteristics, this latter meaning expresses the key characteristic of personality. Consequently, the Hebrew word for kidney is in the whole Bible regularly expressed in plural, because it points towards the binary object consisting of a number of traits that necessarily characterise it. Through kidneys Jahve sees the human nature. The verb that is most often used in their testing is בָּחַן (bħn), and means »to test, to check, to penetrate, to know«. Through kidneys Jahve tests a human being's maturity, stability, and responsibility for all he/she is doing. The New Testament does not use the Old Testament's term for kidney, but it has a term for what is inner that points towards the concept of kidneys that are situated deep in the body and hold the secretive human nature.

Keywords: *kidneys, core, nature, hearth, essence, centre, judgement, maturity.*